

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Відділ взаємодії університетів та суспільства

О. ОРЖЕЛЬ, Н. ШОФОЛОВА

**ПОНЯТТЄВО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АПАРАТ ІЗ ПРОБЛЕМИ
СОЦІАЛЬНОЇ ІНКЛЮЗІЇ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: СЛОВНИК**

ПРЕПРИНТ

КИЇВ 2026

ПОНЯТТЄВО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АПАРАТ ІЗ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ІНКЛЮЗІЇ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Зміст

Вступ	3
Академічний супровід	4
Безбар'єрність	5
Державна фінансова підтримка студентів.....	5
Еволюція соціального виміру вищої освіти у ЄПВО	7
Здобувачі освіти з особливими освітніми потребами (ООП)	8
Індикатори та дескриптори для принципів соціального виміру в Європейському просторі вищої освіти.....	10
Інклюзивна культура	10
Інклюзивна освіта	11
Інчхонська декларація	12
Класифікація джерел фінансового забезпечення соціальної інклюзії ЗВО.....	13
Розумне пристосування.....	14
Розширення участі	15
Саламанкська декларація	16
Соціальна інклюзія	17
Соціальна інклюзія в освіті.....	18
Соціальна інклюзія у сфері вищої освіти	19
Соціальне підприємництво	20
Соціальні інновації	21
Соціальний вимір вищої освіти.....	22
Спільне фінансування	23
Студентські групи, що потребують особливої уваги.....	24
Універсальний дизайн	25
Універсальний дизайн для навчання	26
Фінансова грамотність	27
Фінансова інклюзія у сфері вищої освіти	28
Фінансова стійкість університету	29
Фінансова стійкість університетських об'єднань (альянсів).....	30
Фінансовий вимір соціальної інклюзії у сфері вищої освіти	31

Вступ

Соціальна інклюзія є безальтернативним пріоритетом розвитку повоєнного українського суспільства, яке прагне рівності, справедливості, розвитку та стійкості (резиліентності). Соціальна інклюзія у сфері вищої освіти має стати активатором і драйвером очікуваних змін, відкриваючи доступ до вищої освіти та надаючи можливість здобувачам із різними індивідуальними особливостями, набутим досвідом, особливими освітніми потребами реалізувати свій потенціал і зробити внесок у повоєнне відновлення України.

Під час розроблення дефініцій автори спирались на дослідження та аналітичні документи ЮНЕСКО, ООН, Світового банку, міжнародні документи та звіти, документальну спадщину ЄПВО, вітчизняну нормативно-правову базу, сучасні наукові розвідки. Представлена у цьому розділі термінологія має на меті систематизувати поняттєво-термінологічний апарат, що сьогодні використовується у дослідженнях та практиці соціальної інклюзії у вищій освіті.

Систематизація поняттєво-термінологічного апарату, створення єдиного термінологічного поля стимулюватиме подальші наукових дослідження цієї тематики, стане підґрунтям для розроблення ефективних стратегій соціальної інклюзії, вироблення та ухвалення інклюзивних політик та практичних рішень, сприятиме інтеграції української системи вищої освіти до ЄПВО та Європейського освітнього простору.

Автори щиро сподіваються, що опанування поняттєво-термінологічним апаратом з соціальної інклюзії у сфері вищої освіти впливатиме на вироблення ефективних інституційних політик та впровадження кращих європейських практик у діяльність українських ЗВО, допоможе створенню освітнього середовища, де кожен здобувач освіти матиме рівний доступ до якісних знань та можливостей для самореалізації.

Академічний супровід

Академічний супровід (Academic Support) – це цілісна система заходів, сервісів та педагогічних технологій, спрямованих на надання допомоги здобувачам освіти у подоланні навчальних труднощів, розвитку інтелектуального потенціалу та успішному опануванні освітньої програми. На відміну від класичного викладання, супровід фокусується не лише на трансляції знань, а й на індивідуальних потребах студента.

Основні напрями та інструменти:

- тьюторинг та менторство: індивідуальна або групова підтримка для глибокого розуміння складних тем;
- консультування з питань навчання (Academic Advising): допомога у формуванні індивідуальної освітньої траєкторії та виборі дисциплін;
- навчання академічним навичкам: розвиток критичного мислення, навичок академічного письма, тайм-менеджменту та цифрової грамотності;
- інклюзивна підтримка: адаптація навчальних матеріалів та середовища для осіб з особливими освітніми потребами (зокрема, через принципи Універсального дизайну в навчанні);
- технологічний супровід: використання систем управління навчанням (LMS – Learning Management Systems) та адаптивних платформ для моніторингу прогресу.

В умовах цифрової трансформації академічний супровід дедалі частіше базується на аналізі навчальної аналітики (Learning Analytics), що дозволяє виявляти зони ризику та впроваджувати превентивні заходи для запобігання проблем у навчанні, відрахуванню. Ефективна система супроводу сприяє підвищенню академічної доброчесності, суб'єктності здобувача та забезпеченню якості освіти в цілому.

Академічний супровід змінює філософію освіти: заклад не тільки «екзаменує», а супроводжує здобувача освіти, що підвищує показник утримання студентів (retention). Останнє є важливим індикатором якості вищої освіти та престижу університету.

Список використаних джерел:

1. Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in the EHEA. Annex II to the Rome Ministerial Communiqué. 2020. 11 p. URL: https://www.ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique_Annex_II.pdf (дата звернення: 28.03.2026).
2. Working Group on Social Dimension. European Higher Education Area and Bologna Process : official website. URL: <https://ehea.info/page-working-group-social-dimension> (дата звернення: 28.03.2026).
3. Garrison D. R., Kanuka H. Blended learning: Uncovering its transformative potential in higher education. *The Internet and Higher Education*. 2004. Vol. 7, Issue 2. P. 95–105.
4. Education in a post-COVID world: Nine ideas for public action. Paris : UNESCO, 2020. 28 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373717> (дата звернення: 28.03.2026)
5. National Center on Universal Design for Learning (UDL). CAST: official website. URL: <http://www.cast.org> (дата звернення: 28.03.2026).
6. 5 EXAMPLES OF SUCCESSFUL ACADEMIC SUPPORT
7. Ukrainians are launching a global educational and academic support network to rebuild the country. [Ukrainians are launching a global educational and academic support network to rebuild the country - Kyiv School of Economics.](#)

О.Ю. Оржель

Безбар'єрність

Безбар'єрність (Accessibility) – спільний принцип і практична політика, спрямовані на створення середовища, у якому кожна людина має рівний доступ до об'єктів, послуг та інформації незалежно від фізичних можливостей, соціального статусу чи життєвих обставин. Концепт безбар'єрності охоплює фізичний, цифровий та освітній виміри, формуючи основу інклюзивного суспільства.

Фізична безбар'єрність означає доступність архітектурних і транспортних об'єктів: пандуси, ліфти, тактильні смуги, адаптовані громадські простори. Вона забезпечує можливість самостійного пересування та користування інфраструктурою для людей з інвалідністю, літніх осіб, батьків із дітьми.

Цифрова безбар'єрність передбачає створення інформаційних ресурсів і технологій, доступних для всіх користувачів. Це включає адаптацію вебсайтів відповідно до міжнародних стандартів (наприклад, Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) — міжнародний стандарт доступності цифрового контенту, розроблений W3C¹), використання зрозумілої мови, альтернативних форматів (аудіоописи, субтитри), а також інструментів для людей із порушеннями зору чи слуху.

Освітня безбар'єрність полягає у рівному доступі до навчання, незалежно від стану здоров'я чи соціальних умов. Вона реалізується через інклюзивні програми, адаптовані методики викладання, підтримку студентів з особливими освітніми потребами, а також розвиток цифрових платформ дистанційного навчання.

Безбар'єрність є ключовим елементом сучасних політик соціальної інклюзії та прав людини. Вона сприяє формуванню суспільства, де кожен може реалізувати свій потенціал, брати участь у громадському житті та отримувати необхідні послуги без дискримінації. У контексті післявоєнного відновлення та інтеграції України до європейського простору безбар'єрність набуває особливого значення як умова сталого розвитку та демократичної рівності.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року: Розпорядження від 14 квітня 2021 р. № 366-р. Київ: КМУ, 2021. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>
2. Конвенція про права осіб з інвалідністю: Прийнята Генер. Асамблеєю ООН 13 груд. 2006 р. ; ратиф. Законом України від 16 груд. 2009 р. № 1767-VI. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
3. [Довідник безбар'єрності — Без бар'єрів](#)
4. European Commission: Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion. (2021). *Union of equality : strategy for the rights of persons with disabilities 2021-2030*. Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2767/31633>.
5. Web Content Accessibility Guidelines (WCAG 2.0, 2.1, 2.2, 3.0). [WCAG 2 Overview | Web Accessibility Initiative \(WAI\) | W3C](#)

О.Ю. Оржель

Державна фінансова підтримка студентів

Державна фінансова підтримка студентів (Students' State Financial Support) – сукупність економічних інструментів, правових норм та заходів, що впроваджуються державою для

¹ The World Wide Web Consortium (W3C). [W3C](#)

повного або часткового покриття витрат на здобуття вищої освіти, а також забезпечення належного рівня життєдіяльності та соціального захисту здобувачів освіти. Традиційно поділяється на два ключові напрями: пряму (безпосередні виплати студенту) та непрямую (пільги та субсидування послуг).

Види державної фінансової підтримки студентів в Україні:

1. Фінансова підтримка на основі досягнень

Гранти на навчання	Державні гранти на здобуття вищої освіти – цільова безповоротна фінансова допомога, що забезпечує повну або часткову оплату вартості навчання в закладах фахової передвищої або вищої освіти для громадян України
Академічні стипендії	Академічні стипендії для успішних студентів, стипендії для студентів, що навчаються за пріоритетними спеціальностями (спеціалізаціями), або за особливі заслуги у навчанні

2. Фінансова підтримка на основі потреб

Соціальні стипендії та виплати	Студентам цільових груп гарантовано з державного бюджету: соціальна стипендія студентам пільгових категорій; зарахування на повне державне утримання; допомога на харчування; допомога на придбання навчальної літератури; щорічна матеріальна допомога; допомога на придбання одягу, взуття і м'якого інвентарю; допомога випускникам при працевлаштуванні; інші виплати.
Пільговий довгостроковий кредит	Заклад вищої освіти надає особам з числа вразливих груп для здобуття вищої освіти пільговий державний кредит за зниженою відсотковою ставкою на довгостроковий період.

3. Підтримка сімей студентів

Пільги з проживання в гуртожитку	Безоплатне проживання в гуртожитку на весь період навчання або до досягнення 23-річного віку, пільгова оплата у розмірі 50% плати за проживання в гуртожитку для певних категорій студентів

4. Податкові пільги

Податкова знижка витрат на навчання	Податкова знижка – компенсація частини витрат на оплату навчання у дошкільних, позашкільних закладах, закладах загальної середньої освіти, професійної (професійно-технічної) та вищої освіти у розмірі 18 % фактичних витрат на навчання

5. Підтримка добробуту студентів

Пільговий проїзд у громадському транспорті	Пільговий проїзд (50% вартості квитка) територією України у міському і приміському пасажирському транспорті, міжміському автомобільному пасажирському транспорті (крім таксі), а також у залізничному транспорті для учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, студентів (курсантів невійськових) закладів фахової передвищої та вищої освіти

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року № 1556-VII;
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 18 липня 2024 р. № 822 “Про реалізацію експериментального проекту щодо надання державних грантів на здобуття вищої освіти”.
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2004 р. № 882 «Питання стипендіального забезпечення»;
4. Постанова КМУ від 28 грудня 2016 р. № 1047 «Про розміри стипендій у державних та комунальних закладах освіти, наукових установах»;
5. Указ Президента України від 30 грудня 1998 року N 1419/98 «Положення про порядок призначення стипендій Президента України учасникам і призерам міжнародних учнівських олімпіад з базових навчальних предметів»;

6. Постанова КМУ від 3 грудня 2009 р. № 1312 «Про заснування академічної стипендії Кабінету Міністрів України обдарованим студентам з числа інвалідів».
7. Закон України від 13 січня 2005 року №2342-IV «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»;
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 1994 р. N 226 «Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування»;
9. Наказ Міністерства освіти і науки від 17 листопада 2003 року № 763 «Про затвердження норм матеріального та нормативів фінансового забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також вихованців шкіл-інтернатів».
10. Закон України "Про основні засади молодіжної політики"; Закон України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту"; Постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2018 року № 673 "Про затвердження Порядку пільгового кредитування для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти".
11. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (п.22 ч.1 ст.12; п.28 ч.1 ст.13, п.22 ч.1 ст.12; ч.3 ст. 16-1); Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2016 р. № 975 «Про надання державної цільової підтримки деяким категоріям громадян для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти».
12. Податковий Кодекс України (ст. 166, 179).
13. Постанова КМУ від 5 квітня 1999 р. N 541 «Про затвердження Порядку надання пільгового проїзду учням закладів професійної (професійно-технічної) освіти, студентам (курсантам невійськових) закладів фахової передвищої та вищої освіти у міському і приміському пасажирському транспорті, міжміському автомобільному пасажирському та залізничному транспорті територією України».

Н.М. Шофолова

Еволюція соціального виміру вищої освіти у ЄПВО

Еволюція соціального виміру вищої освіти у ЄПВО (Evolution of Social Dimension of Higher Education in EHEA) – процес історичного розвитку та якісної трансформації підходів до соціальної справедливості: від формального проголошення прав до створення дієвих механізмів підтримки та обов'язкових стандартів інклюзії.

Соціальні питання (наприклад, рівний доступ до вищої освіти, усунення бар'єрів для навчання упродовж життя тощо) завжди були у центрі уваги Болонського процесу, пізніше – ЄПВО. Празьке (2001 р.), Берлінське (2003 р.), Бергенське (2005 р.) комюніке розпочали дискурс щодо необхідності враховувати і розвивати соціальний вимір, щоб підвищити конкурентоспроможність та привабливість європейської освіти. Визначення соціального виміру вищої освіти уточнюється та конкретизується у Лондонському комюніке (2007 р.): студентська спільнота повинна віддзеркалювати розмаїтість і різноманітність суспільства, що досягатиметься завдяки розширенню рівних можливостей для студентів, що репрезентують різні соціальні верстви і категорії, та забезпечитиметься наявністю студентських послуг належної якості, гнучких траєкторій навчання для представників різних студентських груп.

Стратегія розвитку соціального виміру та навчання упродовж життя у ЄПВО до 2020 р., ухвалена Єреванською конференцією міністрів, відповідальних за вищу освіту у 2015 р., продовжила розвиток соціального виміру, окресливши такі пріоритети: зменшення бар'єрів на шляху до вищої освіти; створення умов для навчання упродовж життя; удосконалення студентських послуг; внесення в освітні програми, їх прилаштування до потреб різних груп

студентів; гнучкість в організації освітнього процесу, застосування новітніх технологій та методик, які допомагають не тільки розпочати навчання, але й завершити та отримати диплом. Римське (2020 р.) і Тиранське (2024 р.) комюніке оновили визначення соціального виміру вищої освіти, означивши його у першу чергу як створення інклюзивного середовища у вищій освіті, яке сприяє рівності, різноманітності та реагує на потреби місцевих громад. Римська і Тиранська конференції міністрів ухвалили інструментарій, який визначив необхідні практичні кроки для посилення соціального виміру вищої освіти, чим здійснили перехід від візій і декларацій до окреслення сучасного стандарту інклюзивної і якісної європейської освіти. Два документи: «Принципи та рекомендації щодо зміцнення соціального виміру вищої освіти в ЄПВО» (*Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in the EHEA*) та Індикатори та дескриптори для принципів соціального виміру в Європейському просторі вищої освіти (*Indicators and Descriptors for the Principles of the Social Dimension in the European Higher Education Area*) є логічним продовженням один одного і разом створюють цілісну дорожню карту (або план дій) для держав та університетів.

Список використаних джерел:

1. London Communiqué. [2007 London Communiqué English 588697.pdf](#)
2. [Tirana Ministerial Communiqué. https://erasmusplus.org.ua/wp-content/uploads/2024/05/tiranacommunique_ehea_neo_here_en_ua.pdf](#)
3. Indicators and Descriptors for the Principles of the Social Dimension in the European Higher Education Area. Tirana: Bologna Follow-up Group. 2024. [BFUG BE VA 88 9 5 2 WG SD Indicators and Descriptors.pdf](#). 23 p.
4. Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in the EHEA. [Rome Ministerial Communiqué Annex II.pdf](#)
5. Rome Ministerial Communiqué. [BFUG Final Draft Rome Communiqué-link.pdf](#)
6. Widening Participation for Equity and Growth: A Strategy for the Development of the Social Dimension and Lifelong Learning in the European Higher Education Area to 2020. [https://ehea.info/media.ehea.info/file/2015_Yerevan/71/5/Widening_Participation_for_Equity_and_Growth_A_Strategy_for_the_Development_of_the_SD_and_LLL_in_the_EHEA_to_2020_613715.pdf](#)
7. Оржель, О. Ю., Отич, О. М. Соціальний вимір ЄПВО як стратегія посилення інклюзивності вищої освіти. *Імідж сучасного педагога*, 2(215), 2024. С. 79–87. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-79-87](#)

О.Ю. Оржель

Здобувачі освіти з особливими освітніми потребами (ООП)

Здобувачі освіти з особливими освітніми потребами (Learners with Special Educational Needs) – особи, які потребують додаткової постійної або тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення їхнього права на освіту, сприяння розвитку особистості та успішної соціалізації. Поняття ООП є широким і охоплює не лише дітей з порушеннями психофізичного розвитку, а й усіх, хто стикається з бар'єрами у навчанні.

Згідно з сучасною інклюзивною парадигмою, виділяють різні категорії труднощів, з якими стикаються здобувачі: інтелектуальні, функціональні (сенсорні, фізичні), фізичні, навчальні (мовленнєві, розлади спектра аутизму) та соціо-адаптаційні.

Концепція ООП пройшла складний еволюційний шлях: від повної ізоляції здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами до визнання їхнього права на суб'єктність та активну участь у житті академічної спільноти. Цей процес можна розділити на чотири ключові етапи.

1. До середини ХХ століття особа з особливими потребами розглядалася як «хвора» людина, яку потрібно лікувати або виправляти. Доступ до вищої освіти, до університетів був практично закритим. Вважалося, що вища школа вимагає певного стандарту «норми», якому людина з порушеннями не відповідає. Освіта для них обмежувалася спеціалізованими інтернатними закладами або професійним навчанням ремісничого типу.
2. З появою правозахисних рухів та прийняттям перших міжнародних актів (наприклад, Саламанкської декларації) розпочалися спроби інтегрувати, «вписати» здобувачів вищої освіти з ООП в загальну систему (інтеграційна модель 1970–1990-х років. Здобувачі мали довести свою здатність навчатися на рівні з іншими у звичайному закладі вищої освіти, але повинні були адаптуватися до чинних умов. Їх підтримка була епізодичною, а архітектурні чи інформаційні бар'єри часто залишалися незмінними.
3. Закріплення Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю (2006) остаточно утвердило соціальну модель: проблема не в людині, а в бар'єрах, які створює суспільство. З'являється поняття "розумного пристосування". Університети починають створювати центри інклюзивної освіти, впроваджувати асистивні технології та адаптувати навчальні плани. Студент з ООП стає рівноправним учасником процесу.
4. Сьогодні домінантною є концепція нейродивергентності (модель людського різноманіття) та загального інклюзивного дизайну. Особливі освітні потреби розглядаються як природна варіативність людського досвіду. До осіб з ООП відносять не лише людей з інвалідністю, а й ветеранів із ПТСР, внутрішньо переміщених осіб, осіб із дислексією чи обдарованих студентів. Впроваджується універсальний дизайн у навчанні (UDL). Замість того, щоб адаптувати курс під одного студента, університет створює гнучке середовище, яке зручне для всіх за замовчуванням.

Основним інструментом забезпечення навчання здобувача з ООП є індивідуальна освітня траєкторія. Вона включає: адаптацію або модифікацію освітніх програм; створення безбар'єрного простору (фізична доступність, спеціальне обладнання); визначення переліку психолого-педагогічних та корекційних послуг.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про права осіб з інвалідністю: Прийнята Генер. Асамблеєю ООН 13 груд. 2006 р. ; ратиф. Законом України від 16 груд. 2009 р. № 1767-VI. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
2. Саламанкська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами, прийняті Всесвітньою конференцією з освіти осіб з особливими потребами: доступ та якість (Саламанка, Іспанія, 7–10 червня 1994 року). *ЮНЕСКО*. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427> (дата звернення: 27.03.2026).
3. Про вищу освіту : Закон України від 01 лип. 2014 р. № 1556-VII (редакція від 01.01.2026). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
4. Порядок організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 лип. 2019 р. № 635 (зі змінами). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/635-2019-%D0%BF#Text>
5. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навч. посіб. Харків : Ранок, 2019. 304 с. [https://interactive.ranok.com.ua/upload/file/%D0%98%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D0%B8%D1%8F/Navch%20ditei%20z%20osobl%20osvitnimy%20potrebamy%20v%20inkl%20seredovishchi%20\(Kolupaieva_Taranchenko\).pdf](https://interactive.ranok.com.ua/upload/file/%D0%98%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D0%B8%D1%8F/Navch%20ditei%20z%20osobl%20osvitnimy%20potrebamy%20v%20inkl%20seredovishchi%20(Kolupaieva_Taranchenko).pdf)

Індикатори та дескриптори для принципів соціального виміру в Європейському просторі вищої освіти

«Індикатори та дескриптори для принципів соціального виміру в Європейському просторі вищої освіти» (*Indicators and Descriptors for the Principles of the Social Dimension in the European Higher Education Area*) були розроблені Групою супроводу Болонського процесу (*Bologna Follow-up Group – BFUG*) та Робочою групою з соціального виміру (*Working Group on Social Dimension*) та ухвалені Міністерською конференцією у Тирані у 2024 року. Документ є логічним продовженням і доповненням до «Принципів та рекомендацій щодо посилення соціального виміру вищої освіти в ЄПВО». Разом два документи утворюють всебічну системну рамку для 10 принципів соціального виміру, їх впровадження, моніторингу та вимірювання.

Від 2 до 5 індикаторів (кількісних і якісних показників) конкретизують кожен принцип соціального виміру; кожен індикатор супроводжується дескрипторами (якісними описами), які дозволяють моніторити прогрес як на національному рівні, так і на рівні окремого ЗВО.

Якщо Римське та Тиранське комюніке визначили соціальний вимір як стратегічний вектор розвитку ЄПВО на рівні політичних декларацій, то «Принципи та рекомендації щодо посилення соціального виміру вищої освіти в ЄПВО» та «Індикатори та дескриптори для принципів соціального виміру в Європейському просторі вищої освіти» запропонували інструкції, як досягти бажаних стратегічних цілей, та надали метрики, за якими можна вимірити і підтвердити результат.

«Індикатори та дескриптори для принципів соціального виміру в Європейському просторі вищої освіти» адресовані одночасно органам державної влади та ЗВО, і пропонують впроваджувати принципи соціального виміру за різними напрямками університетської діяльності: у викладанні і навчанні, дослідницькій діяльності та інноваціях, поширенні знань та взаємодії з громадою та суспільством, врядуванні та менеджменті, а також дотримуватись їх під час вироблення державних та інституційних політик, визначенні місій, формування інституційної культури ЗВО.

Список використаних джерел:

1. Indicators and Descriptors for the Principles of the Social Dimension in the European Higher Education Area. [BFUG WG on SD Indicators and Descriptors 4.3 .2024 . -FINAL .pdf](#). 24 p.
2. Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in the EHEA. [Rome Ministerial Communique Annex II.pdf](#)
3. Tirana Ministerial Communiqué. https://erasmusplus.org.ua/wp-content/uploads/2024/05/tiranacommunique_ehea_neo_here_en_ua.pdf
4. Rome Ministerial Communiqué. [BFUG Final Draft Rome Communique-link.pdf](#)
5. Thematic Peer Group D on Social Dimension. [Thematic Peer Group D on Social Dimension \(TPG D on SD\) - EHEA](#)
6. Оржель, О. Ю., Отич, О. М. Соціальний вимір ЄПВО як стратегія посилення інклюзивності вищої освіти. *Імідж сучасного педагога*, 2(215), 2024. С. 79–87. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-79-87](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)-79-87)

Інклюзивна культура (Inclusive Culture) – це фундаментальна складова інклюзивної освіти, що являє собою систему цінностей, переконань, поведінкових та етичних норм освітньої установи, які базуються на визнанні цінності кожної особистості, повазі до розмаїття та забезпеченні рівних прав для всіх учасників освітнього процесу. Інклюзивна культура – це безперервний процес діалогу та вдосконалення взаємин, що перетворює заклад вищої освіти на простір рівних можливостей. Інклюзивна культура закладу є одночасно фундаментом, на якому формується інклюзивна політика та розвиваються інклюзивні практики, та «надбудовою», що супроводжує повсякденне життя закладу, визначаючи характер взаємин між усіма суб'єктами освітнього процесу.

Інклюзивна культура не обмежується лише фізичною доступністю приміщень чи наявністю асистента вчителя. Її головна мета — подолання бар'єрів у викладанні та навчанні, що виникають через негативне ставлення або нерозуміння потреб інших. Формування інклюзивної культури передбачає трансформацію на трьох рівнях:

- аксіологічному: прийняття філософії людської гідності та соціальної справедливості, визнання цінності розмаїття;
- психологічному: розвиток емпатії, толерантності, подолання упереджень (стигматизації) щодо здобувачів освіти з особливими освітніми потребами;
- комунікативному: створення атмосфери психологічної безпеки, підтримки та співпраці між студентами, викладачами, адміністративним персоналом, керівництвом, зовнішніми стейкхолдерами.

У закладах освіти з високим рівнем інклюзивної культури різноманітність сприймається як цінність і ресурс; виховується почуття належності до університетської спільноти; мінімізується дискримінація за будь-якими ознаками (стан здоров'я, етнічне походження, соціальний статус тощо).

Список використаних джерел:

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 27.03.2026).
2. Постанова Кабінету Міністрів України № 957 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/635-2019-%D0%BF#Text>
3. Саламанкська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими потребами : Декларація ЮНЕСКО від 10.06.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001 (дата звернення: 27.03.2026).
4. Global Education Monitoring Report: Inclusion and Education - All Means All : UNESCO report. Paris : UNESCO, 2020. 424 p. <https://www.unesco.org/gem-report/en/publication/inclusion-and-education>
5. Global Education Monitoring Report: Access and Equity. <https://www.unesco.org/gem-report/en/publication/equity-and-access>
6. Working group on Fundamental Values. [European Higher Education Area and Bologna Process.](#)

О.Ю. Оржель

Інклюзивна освіта

Інклюзивна освіта (Inclusive Education) – це система освітніх послуг, що ґрунтується на визнанні права кожної дитини, а також дорослої людини на якісне навчання та забезпечується шляхом адаптації освітнього простору до індивідуальних потреб усіх здобувачів освіти. Інклюзивна освіта забезпечує рівний доступ до освіти для всіх осіб, незалежно від їхніх

індивідуальних особливостей, потреб чи стану здоров'я. Інклюзія передбачає реформування самого закладу освіти — середовища, методів викладання та філософії — задля усунення бар'єрів для участі та досягнень.

Основні принципи інклюзивної освіти:

- недискримінація: кожна особа має право на освіту без обмежень за станом здоров'я, соціальним статусом чи іншими ознаками;
- врахування різноманітності: індивідуальні особливості здобувачів освіти розглядаються не як проблема, а як ресурс для розвитку;
- залучення та включення: діти з особливими освітніми потребами навчаються разом із ровесниками у звичайних закладах освіти;
- підтримка та адаптація: створюються спеціальні умови, методики та ресурси для забезпечення успішного навчання кожного здобувача.

Перевагами інклюзивної освіти є розвиток індивідуальних здібностей особи та її соціалізація: здобувачі освіти з різними особливими освітніми потребами отримують підтримку відповідно до своїх можливостей; діти, які навчаються разом, вчать співпрацювати та взаємодіяти у різноманітному середовищі, що сприяє формуванню їх емпатії, толерантності та взаємоповаги.

Реалізація інклюзивного навчання дітей в Україні базується на багаторівневій підтримці:

1. Інклюзивно-ресурсні центри: проведення комплексної оцінки розвитку дитини та надання рекомендацій.
2. Команда психолого-педагогічного супроводу: група фахівців (вчителі, асистенти, психологи, батьки), які розробляють та реалізують індивідуальну програму розвитку (ІПР).
3. Індивідуальна програма розвитку: документ, що визначає конкретні освітні цілі, обсяг підтримки та необхідні адаптації/модифікації навчального матеріалу.

Список використаних джерел:

1. Саламанкська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими потребами : прийнята Всесвітньою конференцією з освіти осіб з особливими потребами: доступність і якість, Саламанка, Іспанія, 7–10 червня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001 (дата звернення: 27.03.2026).
2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 27.03.2026).
3. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 р. № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p> (дата звернення: 27.03.2026).
4. Колупасва А.А., Таранченко О.М. (2023). Інклюзія: покроково для педагогів: навчально-методичний посібник (Серія «Інклюзивна освіта»). Київ, 2023. – 232 с.
5. Культура та політика інклюзії у закладах вищої освіти : навч. посіб. / за заг. ред. А. А. Колупасвої. К. : [б. в.], 2021. 210 с.

О.Ю. Оржель

Інчхонська декларація

Інчхонська декларація (Incheon Declaration), ухвалена у травні 2015 року на Всесвітньому форумі з питань освіти у місті Інчхон, Південна Корея, організаторами якого виступили ООН, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Світовий банк, інші міжнародні партнери. Учасниками Всесвітнього

форуму стали міністри освіти, інші представники урядів понад 100 країн, громадянського суспільства, педагогічної спільноти, включно з Україною. Інчхонська декларація стала ключовим документом, який визначив стратегічні орієнтири розвитку глобальної освіти до 2030 року у Рамковій програмі дій «Освіта-2030», що була офіційно ухвалена на 38-й сесії ЮНЕСКО.

Інчхонська декларація закріпила принципи інклюзивності, справедливості та якісного навчання протягом усього життя та стала фундаментом для Цілі сталого розвитку №4 «Забезпечити всеохопну та справедливу якісну освіту і сприяти можливостям навчання протягом усього життя для всіх». Серед іншого, Інчхонською декларацією були визначені пріоритети:

- ліквідація нерівності в доступі до освіти;
- підвищення якості навчання та підготовки педагогів;
- розвиток дошкільної, середньої, професійної та вищої освіти;
- підтримка грамотності дорослих;
- інтеграція освіти у стратегії сталого розвитку.

Інчхонська декларація є нормативним орієнтиром для національних освітніх систем, включно з Україною; вона містить положення щодо координації, фінансування та моніторингу реалізації програми «Освіта-2030» на глобальному, регіональному та національному рівнях. Для педагогічної спільноти Інчхонська декларація стала орієнтиром у модернізації освіти, джерелом для інтеграції міжнародних стандартів у національні системи та розвитку освітньої політики у глобальному вимірі.

Список використаних джерел:

1. Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action for the implementation of Sustainable Development Goal 4: Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all. UNESCO 2015. 84 p. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245656/PDF/245656eng.pdf.multi>
2. Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and education: All means all. Paris : UNESCO, 2020. 424 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373718> (дата звернення: 14.04.2026)
3. A guide for ensuring inclusion and equity in education. Paris : UNESCO, 2017. 46 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000248254> (дата звернення: 14.04.2026)
4. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь 2017. Київ : Мінекономрозвитку України, 2017. 174 с. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development/sustainable-development-goals-ukraine-national-report.html> (дата звернення: 14.04.2026)
5. Лондар С. Л. Моніторинг показників Цілі сталого розвитку 4 «Якісна освіта» як інструмент стратегічного управління освітньою сферою. *Освітня аналітика України*. 2019. № 1 (5). С. 5–18

О.Ю. Оржель

Класифікація джерел фінансового забезпечення соціальної інклюзії ЗВО

Класифікація джерел фінансового забезпечення соціальної інклюзії ЗВО (Classification of Sources of Financial Support for Social Inclusion in HEIs) – систематизація фінансових потоків за рівнями їх походження та цільовим призначенням, що спрямовані на створення

безбар'єрного освітнього середовища, підтримку вразливих груп та забезпечення фінансового добробуту учасників освітнього процесу.

Формування системи фінансового забезпечення процесів соціальної інклюзії у ЗВО необхідно здійснювати за рахунок наступних джерел:

1) Міжнародний рівень:

- грантове фінансування від міжнародних організацій для розбудови ЗВО, програми академічного обміну: можливості для персоналу та студентів в рамках обмінних програм;
- індивідуальні гранти для викладання та досліджень.

2) Національний рівень:

- державні стипендіальні та грантові програми: програми, що фінансуються державою і спрямовані на підтримку студентів, що належать до вразливих груп;
- державне фінансування наукових досліджень через Національний фонд досліджень;
- бюджетне фінансування для створення безбар'єрного простору у ЗВО.

3) Інституційний рівень:

- власні фонди: фонди, створені університетами для підтримки своїх студентів;
- цільові програми підтримки від донорів (бізнесу, громадських організацій): спрямовані на підтримку студентів з певних регіонів, певних вразливих груп чи студентів з особливими потребами;
- програми гнучкої оплати навчання: програми, що дозволяють студентам оплачувати навчання частинами або отримувати знижки на навчання.

Список використаних джерел:

1. Соціальна інклюзія у сфері вищої освіти: теоретико-концептуальні засади, цільові групи, виміри та індикатори: монографія / О. Оржель, М. Бойченко, О. Петроє, С. Цимбалюк, Н. Шофолова; за ред. О. Оржель. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2024. 122 с. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-46-5-2024>

Н.М. Шофолова

Розумне пристосування

Розумне пристосування (*Reasonable Accommodation*) – внесення необхідних модифікацій та коректив, що не становлять непропорційного чи невинновданого обтяження, з метою забезпечення реалізації особами з особливими освітніми потребами прав людини та основоположних свобод нарівні з іншими. У контексті освіти цей термін закріплений у статті 24 «Освіта» Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю: заклад освіти зобов'язаний шукати спосіб адаптувати середовище під учня.

Розумне пристосування в закладах освіти (від школи до університету) реалізується через:

- адаптацію простору: встановлення пандусів, зміну висоти парт, забезпечення належного освітлення або створення «ресурсних кімнат»;
- модифікацію процесу навчання: надання додаткового часу на виконання завдань чи складання іспитів, зміну форматів подачі матеріалу (шрифт Брайля, аудіодескрипція, субтитрування);
- застосування технологій: використання спеціалізованого програмного забезпечення, асистивних пристроїв, FM-систем для осіб з порушеннями слуху;
- організаційні зміни: гнучкий графік занять, можливість дистанційного навчання або залучення персонального асистента/перекладача жестової мови.

Пристосування вважається «розумним», якщо воно:

1. ефективно: реально усуває бар'єри для конкретного здобувача;
2. доречно: відповідає потребам особи, допомагає засвоїти освітню програму;
3. не становить надмірного тягаря для закладу: враховує фінансові можливості, технічну складність та вплив на інших учасників освітнього процесу.

На відміну від універсального дизайну, який спрямований на створення доступного середовища для всіх, розумне пристосування є реактивним заходом. Воно застосовується тоді, коли загальні інклюзивні рішення не можуть повністю задовольнити специфічні потреби конкретного студента чи учня.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження принципів, критеріїв і меж розумного пристосування та універсального дизайну. Постанова Кабінету Міністрів № 1673 від 17 грудня 2025 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1673-2025-%D0%BF#Text>
2. Конвенція про права осіб з інвалідністю: Прийнята Генер. Асамблеєю ООН 13 груд. 2006 р. ; ратиф. Законом України від 16 груд. 2009 р. № 1767-VI. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
3. Про освіту : Закон України від 05 верес. 2017 р. № 2145-VIII (редакція від 01.01.2026). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. Ст. 380.

О.Ю. Оржель

Розширення участі

Розширення участі (*Widening Participation*) – цілеспрямована діяльність закладів вищої освіти, спрямована на залучення представників вразливих або недостатньо представлених груп до навчання та академічного життя. Концепція виникла у Великій Британії наприкінці ХХ століття як відповідь на соціальну нерівність у доступі до університетів і нині є складовою освітньої політики багатьох країн.

Мета розширення участі полягає у забезпеченні рівних можливостей для здобуття вищої освіти незалежно від соціально-економічного походження, стану здоров'я, етнічної належності, статі чи місця проживання. Це означає, що університети розробляють програми підтримки для студентів із малозабезпечених сімей, осіб з інвалідністю, представників національних меншин, ветеранів, мешканців сільських територій та інших груп, які традиційно мають менший доступ до освіти.

Інструменти розширення участі включають:

- освітні кампанії та інформаційні програми, що популяризують вищу освіту серед цільових груп;
- фінансову підтримку — гранти, стипендії, пільгові кредити;
- академічну підтримку — підготовчі курси, наставництво, адаптовані навчальні програми;
- інституційні зміни — впровадження універсального дизайну та безбар'єрності у фізичному й цифровому середовищі університетів.

Розширення участі є важливим елементом соціальної інклюзії та демократизації освіти. Воно сприяє підвищенню мобільності, формуванню більш різноманітного студентського середовища та зміцненню соціальної згуртованості. У сучасному контексті України ця концепція набуває особливого значення в умовах післявоєнного відновлення, інтеграції

ветеранів та осіб, які постраждали від війни, а також у процесі гармонізації освітньої системи з європейськими стандартами.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квіт. 2021 р. № 366-р. *Урядовий кур'єр*. 2021. № 74.
2. Union of Equality: Strategy for the Rights of Persons with Disabilities 2021–2030. European Commission, 2021. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1484> (дата звернення: 28.03.2026).
3. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. United Nations, 2006. URL: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html> (дата звернення: 28.03.2026).
4. Widening participation strategy in higher education in England. Briefing paper, #8204, 24 January 2018. [Widening participation strategy in higher education in England](#).
5. Harrison, N., Waller, R. Success and Impact in Widening Participation Policy: What Works and How Do We Know?. *High Educ Policy* 30, 141–160 (2017). <https://doi.org/10.1057/s41307-016-0020-x>
6. Negrea, V., & Gartland, C. (2025). An umbrella review of widening participation in higher education: Strategies, challenges, and research gaps. *Review of Education*, 13, e70120. <https://doi.org/10.1002/rev3.70120>

О.Ю. Оржель

Саламанкська декларація

Саламанкська декларація (Salamanca Statement) – ініційований ЮНЕСКО фундаментальний документ у сфері інклюзивної освіти, що закріпив право дітей з особливими освітніми потребами на навчання у звичайних школах. Ухвалена у 1994 році в місті Саламанка, Іспанія понад 300 учасниками - представниками 92 урядів та 25 міжнародних організацій.

Головна ідея Саламанкської декларації: школи мають бути інклюзивними, тобто відкритими для всіх дітей, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей. Вона заклала принципи інклюзивної освіти:

- кожна дитина має право на якісну освіту;
- діти з особливими освітніми потребами інтегруються у загальноосвітні заклади;
- освітні програми, методи викладання і навчання адаптуються до різноманітних потреб учнів;
- педагоги мають пройти підготовку та бути готові до роботи в інклюзивному середовищі.

Саламанкська декларація стала основою для розвитку інклюзивної освіти у світі, вплинула на політику багатьох країн, включно з Україною; вона досі залишається головним міжнародним орієнтиром у сфері спеціальної та інклюзивної освіти.

Саламанкська декларація започаткувала міжнародний рух за інклюзивну освіту, проголосивши право дітей з особливими освітніми потребами на навчання у звичайних школах. Разом з Інчхонською декларацією (2015 р.) вони утворюють концептуальну основу сучасної педагогічної науки та практики, спрямованої на забезпечення рівних можливостей у доступі до освіти.

Список використаних джерел:

1. Саламанкська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими потребами : прийнята Всесвітньою конференцією з освіти осіб з особливими потребами: доступність і якість, Саламанка, Іспанія, 7–10 червня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001 (дата звернення: 27.03.2026).
2. Інчхонська декларація та Рамкова програма дій щодо здійснення Цілі сталого розвитку 4: Освіта 2030: Забезпечення інклюзивної та справедливої якісної освіти та навчання впродовж усього життя для всіх. Інчхон, Республіка Корея, 2015. 64 с. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245656> (дата звернення: 27.03.2026).
3. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю : прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 13 грудня 2006 р. ; ратифікована Законом України від 16.12.2009 р. № 1767-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71
4. Towards inclusion in education: status, trends and challenges: the UNESCO Salamanca Statement 25 years on. [Towards inclusion in education: status, trends and challenges: the UNESCO Salamanca Statement 25 years on - UNESCO Digital Library](#)

О.Ю. Оржель

Соціальна інклюзія

Соціальна інклюзія (Social Inclusion) (від лат. *inclusio* — включення) – це активний процес покращення умов участі у суспільному житті різних осіб та груп, включно з тими, що перебувають у вразливому стані, шляхом розширення їх можливостей, полегшення доступу до ресурсів, усунення перешкод для їх самореалізації, поваги до людської гідності та прав.

Значний внесок у розвиток та поширення концепції соціальної інклюзії був зроблений ключовими світовими інституціями: ООН, ЮНЕСКО, Світовим Банком, а також ЄПВО. Протягом останніх десятиліть концепція соціальної інклюзії суттєво еволюціонувала: від благодійної допомоги бідним до визнання інклюзії двигуном економічного розвитку; від забезпечення прав осіб інвалідністю до формування просторів та середовищ, придатних для використання представниками різних соціальних груп без необхідності їх спеціальної адаптації.

ООН у Цілях розвитку тисячоліття (2000–2015 рр.) розглядала інклюзію через призму подолання крайньої бідності та забезпеченні базової початкової освіти. З ухваленням Цілей сталого розвитку (2015–2030 рр.) концепція соціальної інклюзії трансформувалася в ідеологію «Нікого не залишити осторонь» (*Leaving No One Behind*). Інклюзія тлумачиться як системна діяльність і трансформація інституцій, продуктів, послуг, щоб вони стали доступними для всіх, незалежно від гендеру, віку, соціального чи етнічного походження, стану здоров'я чи інвалідності.

Світовий Банк у минулому столітті розглядав інклюзію як мережу запобіжних заходів (соціальні виплати, субсидії), щоб люди не вмирили з голоду. У публікації *Inclusion Matters* (2013 р.) Світовий банк визначив соціальну інклюзію як процес покращення умов, за яких люди беруть участь у житті суспільства. Виключення певних груп (наприклад, жінок з дітьми або людей з інвалідністю) розцінюється як втрата значного відсотка ВВП.

ЮНЕСКО тлумачить соціальну інклюзію в освітній царині: як право на вищу освіту для усіх та впродовж життя.

У ЄПВО соціальна інклюзія перетинається із соціальним виміром вищої освіти і реалізується як забезпечення рівного доступу та справедливості, збереження різноманіття, запровадження програм підтримки студентів, що належать до вразливих груп або перебувають в обставинах, що ускладнюють навчання.

Список використаних джерел:

1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. United Nations 2015. 35 p. [Document Viewer](#)
2. Leaving no one behind: the imperative of inclusive development. Report on the World Social Situation 2016. United Nations 2016. 186 p. [Report on the World Social Situation 2016: Leaving no one behind: the imperative of inclusive development | DESA Publications](#).
3. Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and education: All means all. UNESCO 2020. 502 pages. <https://doi.org/10.54676/JJNK6989>.
4. Beyond Limits. New Ways to Reinvent Higher Education. Working document for the World Higher Education Conference. 18-20 May 2022. UNESCO 2022. 40 p. [Beyond limits: new ways to reinvent higher education - UNESCO Digital Library](#).
5. Inclusion Matters: The Foundation for Shared Prosperity. World Bank 2013. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-0010-8>
6. Римське комюніке. [Переклад матеріалів Міністерської конференції з питань розвитку Болонського процесу \(19.11.2020, м. Рим, on-line\) – National Erasmus+ Office in Ukraine](#)

О.Ю. Оржель

Соціальна інклюзія в освіті

Соціальна інклюзія в освіті (Social Inclusion in Education) набула актуальності після ухвалення Саламанкської декларації (1994 р.). У документі, розробленому під егідою ЮНЕСКО, було проголошено право кожної дитини на навчання у звичайній школі, незалежно від її особливих освітніх потреб. Декларація заклала фундамент для інклюзивної парадигми, де головним принципом є рівність доступу та адаптація освітнього середовища до різноманітних потреб та особливостей учнів.

Подальший розвиток концепції відбувся у Інчхонській декларації (2015 р.), яка стала частиною глобальної програми «Освіта-2030», ухваленої в рамках виконання Цілей сталого розвитку «Забезпечити всеохопну та справедливую якісну освіту та сприяти можливостям навчання протягом усього життя для всіх» (Ціль 4). Глобальна програма «Освіта-2030» визначила інклюзію як ключовий орієнтир сталого розвитку, наголошуючи на необхідності ліквідації дискримінації, забезпечення гендерної рівності та доступності освіти для всіх соціальних груп, включно з людьми з інвалідністю, мігрантами та представниками вразливих спільнот.

Процеси активізації соціальної інклюзії в українській освіті розгорнулись після ухвалення Закону «Про освіту», який закріпив право дітей з особливими освітніми потребами навчатися у звичайних школах. Починаючи з 2017 р. створюються інклюзивно-ресурсні центри, розробляються адаптовані програми та методики, впроваджуються принципи універсального дизайну навчання. Таким чином, відбувається процес синхронізації національної української системи освіти з міжнародними стандартами, глобальними правилами та цінностями.

Сьогодні соціальна інклюзія в освіті є не лише правовим зобов'язанням та педагогічним викликом, але й важливим чинником соціальної згуртованості та демократичного розвитку. Вона поєднує міжнародні декларації з національними реформами, формуючи освітній простір, де кожен має шанс реалізувати свій потенціал.

Водночас викликами соціальної інклюзії залишаються недостатня матеріально-технічна база, брак підготовлених педагогів, а також необхідність ширшої суспільної підтримки.

Список використаних джерел:

1. The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. WORLD CONFERENCE ON SPECIAL NEEDS EDUCATION ACCESS AND QUALITY Salamanca,

- Spain, 7- 10 June 1994. 47 p. [The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education - UNESCO Digital Library](#)
2. Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action for the implementation of Sustainable Development Goal 4: Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all. UNESCO 2015. 84 p. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245656/PDF/245656eng.pdf.multi>
 3. Beyond Limits. New Ways to Reinvent Higher Education. Working document for the World Higher Education Conference. 18-20 May 2022. UNESCO 2022. 40 p. [Beyond limits: new ways to reinvent higher education - UNESCO Digital Library](#).
 4. Закон України «Про освіту». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
 5. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. (2023). Інклюзія: покроково для педагогів: навчально-методичний посібник (Серія «Інклюзивна освіта»). Київ, 2023. – 232 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739317/1/Kolupaeva.Taranchenko.Inclusia.Pokrokov.pdf>

О.Ю. Оржель

Соціальна інклюзія у сфері вищої освіти

Соціальна інклюзія у сфері вищої освіти (Social Inclusion in Higher Education) виникла як продовження руху за розширення доступу, а нині є ключовим елементом європейської освітньої політики і поступово інтегрується у українську систему вищої освіти.

Ідея соціальної інклюзії у сфері вищої освіти формувалась поступово: від політики «розширення доступу» (widening participation) у 1960–1980-х роках до офіційного закріплення в ЄПВО у перші десятиліття 21 століття.

У 1960–1980-х роках країни Європи та США реалізовували програми розширення доступу до вищої освіти для жінок, студентів із робітничих родин, представників етнічних меншин. Пізніше ідея соціальної справедливості в освіті почала поєднуватися з концепцією інклюзії, яка вже активно розвивалася у шкільній освіті після ухвалення Саламанкської декларації.

Значний внесок у розвиток та промоцію **соціальної інклюзії у сфері вищої освіти був зроблений** Болонським процесом. У Бергенському комюніке (2005 р.) вперше офіційно згадується словосполучення «соціальний вимір» вищої освіти як необхідність забезпечити рівний доступ і умови навчання для представників різних соціальних груп. Соціальний вимір пізніше деталізується у Лондонському комюніке (2007 р.) через положення, що контингент студентства, що вступає до ЗВО та отримує диплом про вищу освіту, повинен віддзеркалювати соціальну структуру населення. **Єреванське комюніке (2015 р.)** наголошує на зобов'язаннях країн ЄПВО посилювати підтримку студентів із неблагополучних і вразливих груп, розширювати спектр послуг, турбуватись про благополуччя, підвищувати рівень завершення навчання. **Паризьке комюніке (2018 р.)** акцентує увагу на необхідності системної підтримки студентів, що традиційно недостатньо представлені у вищій освіті або належать до вразливих груп, фіксує зобов'язання держав-учасниць ЄПВО полегшити доступ до вищої освіти та сприяти успішному завершенню навчання вищезазначеними групами студентів.

Важливим етапом у розвитку соціальної інклюзії у ЄПВО стало **Римське комюніке (2020 р.)**: воно визначило інклюзію, втілену через соціальний вимір ЄПВО, як стратегічний пріоритет для ЗВО у новому десятилітті.

В Україні ідея соціальної інклюзії у вищій освіті розвивається в рамках участі та інтеграції у ЄПВО, у зв'язку з реформами, ініційованими Революцією гідності, та суспільними трансформаціями, спричиненими війною. На порядку денному сьогодні: розширення можливостей для ветеранів та внутрішньо переміщених осіб; адаптація університетських

середовищ до стандартів доступності; запровадження програм підтримки студентів з інвалідністю.

Список використаних джерел:

1. Diversity, Equity and Inclusion in European Higher Education Institutions. European University Association, 2019. <https://eua.eu/publications/reports/diversity-equity-and-inclusion-in-european-higher-education-institutions-results-from-the-invited-project.html>
2. Social dimension in higher education. <https://ehea.info/bologna-policy/social-dimension/>
3. Social inclusion policies in higher education – Evidence from the EU – Overview of major widening participation policies applied in the EU 28, Publications Office, 2019, <https://data.europa.eu/doi/10.2760/944713>
4. Thompson David W. Widening participation from an historical perspective: increasing our understanding of higher education and social justice. Basit TN, Tomlinson S, eds. Social Inclusion and Higher Education. Bristol University Press 2012. pp. 41 – 64. <https://doi.org/10.46692/9781847427984.004>.

О.Ю. Оржель

Соціальне підприємництво

Соціальне підприємництво (Social Entrepreneurship) — це модель діяльності, де головною метою є не максимізація прибутку для власників, а розв'язання конкретної соціальної чи екологічної проблеми. Прибуток у такому бізнесі є інструментом, а не кінцевою ціллю: він реінвестується в розвиток справи або спрямовується на допомогу цільовим групам.

У сучасній академічній парадигмі соціальне підприємництво є ключовим елементом третьої місії університету (служіння суспільству). Зв'язок проявляється через кілька стратегічних напрямів:

1. ЗВО як інкубатор соціальних інновацій

Університети створюють екосистему (стартап-школи, акселератори), де студенти та науковці трансформують ідеї у реальні соціальні підприємства. Це забезпечує практичне застосування знань для вирішення проблем громади (наприклад, розробка протезів, екологічні проекти, інклюзивні кафе).

2. Інструмент фінансової стійкості та інклюзії

Створення соціальних підприємств при університетах (наприклад, видавництва, центри психологічної допомоги, майстерні) дозволяє генерувати додаткові ресурси для підтримки інклюзивних програм. надавати робочі місця студентам із вразливих груп (ВПО, особи з інвалідністю), реінвестувати кошти у розвиток університетської інфраструктури.

3. Формування інклюзивних компетенцій

Викладання соціального підприємництва в ЗВО готує фахівців, які здатні поєднувати бізнес-підходи з етичними цінностями. Даний підхід виступає механізмом соціальної інклюзії, оскільки трансформує світогляд здобувачів освіти, навчаючи їх ідентифікувати прихований потенціал і ресурси розвитку в ситуаціях, які традиційно сприймаються як соціальні виклики чи дефіцити.

4. Партнерство з громадою та бізнесом

ЗВО виступає експертним центром для діючих соціальних підприємців, надаючи консультаційну підтримку, проводячи дослідження соціального впливу та сприяючи фандрейзингу.

Список використаних джерел:

1. Рамський, А. (2023). Соціальне підприємництво в Україні: аналіз нормативно-правової бази та перспективи розвитку. *Економіка та суспільство*, (58). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-50>
2. Корнецький А. О. Соціальне підприємництво в світі та Україні / А. О. Корнецький // Реалізація державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : матер. Регіон. міжв. наук.-практ. конф., 28 березня 2014 р. – Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2014. – С. 176–177.
3. OECD/European Commission (2013), “Policy brief on social entrepreneurship: Entrepreneurial activities in Europe”, OECD Local Economic and Employment Development (LEED) Papers, No. 2013/16, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/13d53589-en>.
4. Nicholls, A., (2006). *Social entrepreneurship: New models of sustainable social change*. Oxford University Press. DOI:[10.1093/oso/9780199283873.001.0001](https://doi.org/10.1093/oso/9780199283873.001.0001)
5. Katri-Liis Lepik & Audronė Urmanavičienė. (2022). "The Role of Higher Education Institutions in Development of Social Entrepreneurship: The Case of Tallinn University Social Entrepreneurship Study Program, Estonia," *Innovation, Technology, and Knowledge Management*, in: Carmen Păunescu & Katri-Liis Lepik & Nicholas Spencer (ed.), [Social Innovation in Higher Education](#), chapter 0, pages 129-151, DOI:10.1007/978-3-030-84044-0_7

Н.М. Шофолова

Соціальні інновації

Соціальні інновації (Social Innovations) – нові ідеї, продукти, послуги чи моделі, які одночасно задовольняють суспільні потреби та створюють нові соціальні відносини або форми співпраці. Це рішення, які є ефективнішими за існуючі та приносять користь суспільству в цілому, а не окремим приватним особам.

На відміну від бізнес-інновацій, де головним мірилом є прибуток, у соціальних інноваціях ключовим є соціальний ефект (social impact).

Соціальні інновації у вищій освіті – це впровадження нових ідей, стратегій, технологій або організаційних моделей, які спрямовані на розв'язання актуальних суспільних проблем, підвищення якості життя громади та забезпечення рівного доступу до знань. Соціальні інновації зосереджені на зміні соціальних відносин та створенні «спільної цінності» між університетом і суспільством.

Соціальні інновації в університетському середовищі зазвичай реалізуються через три основні канали:

1. Педагогічні інновації

Це поєднання навчання з волонтерством та соціальним служінням. Студенти отримують знання, розв'язуючи реальні проблеми громади.

Результат: Розвиток соціальної відповідальності та практичних навичок служіння громаді.

2. Інституційні інновації (Третя місія)

Трансформація університету у «відкриту систему». Це включає створення інклюзивного середовища, розвиток університетських альянсів та відкритих освітніх платформ.

Результат: Підвищення доступності освіти та прозорість управління.

3. Екосистемні інновації (Соціальні стартапи)

Створення при університетах інкубаторів та хабів, де наукові розробки перетворюються на соціальні підприємства.

Результат: Створення нових робочих місць та стійких рішень для екології, охорони здоров'я чи інклюзії.

Список використаних джерел:

1. OECD (2025), *Starting, Scaling and Sustaining Social Innovation: Evidence and Impact of the European Social Fund*, Local Economic and Employment Development (LEED), OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/ec1dfb67-en>.
2. Păunescu, C., Lepik, K.-L., & Spencer, N. (2022). *Social Innovation in Higher Education: Landscape, Practices, and Opportunities*. DOI: [10.1007/978-3-030-84044-0](https://doi.org/10.1007/978-3-030-84044-0)

Н.М. Шофолова

Соціальний вимір вищої освіти

Соціальний вимір ЄПВО (Social Dimension of EHEA) – проактивний і безперервний процес формування інклюзивного суспільства. Він передбачає адаптацію запропонованих принципів та індикаторів соціального виміру до національних реалій, їх впровадження задля позитивного впливу соціального виміру на суспільство: залучення до вищої освіти значно ширшого кола громадян, зменшення дефіциту висококваліфікованих кадрів, активізації соціальних ліфтів, посилення соціальної згуртованості та резиліентності перед загрозами глобальних викликів.

Соціальні питання завжди були у центрі уваги Болонського процесу. Сьогодні соціальний вимір ЄПВО є фундаментальним пріоритетом його розвитку до 2030 року, ключовим елементом, спрямованим на забезпечення рівності можливостей та інклюзії у доступі до знань. Римське та Тіранське комюніке розширили визначення соціального виміру ЄПВО та запропонували державним органам влади та ЗВО країн-учасниць настанови щодо його успішного впровадження у вигляді «Принципів та рекомендацій щодо посилення соціального виміру вищої освіти в ЄПВО» та «Індикаторів та дескрипторів для принципів соціального виміру в Європейському просторі вищої освіти».

За версією Тіранського комюніке, соціальний вимір у вищій освіті є процесом, завдяки якому у вищій освіті твориться бажане інклюзивне середовище, яке сприяє рівності, різноманітності та відповідає потребам місцевих громад. Це процес, у якому конкретні та загальні (наскрізні) політики спрямовані на створення інклюзивного середовища у вищій освіті, де контингент здобувачів освіти (тих, що вступають, беруть участь в освітньому процесі та завершують навчання), відповідає неоднорідному соціальному профілю суспільства у країнах ЄПВО.

На практиці для сучасного ЗВО посилення соціального виміру означає :

- не лише увагу до вступу представників різних верств до університету, але й турботу про здобувача на кожному етапі циклу: вступ — участь — успішне завершення;
- розвиток психологічної підтримки та консультування;
- гнучкі траєкторії навчання (можливість поєднувати роботу з навчанням);
- фізичну та цифрову доступність (пандуси, адаптовані онлайн-платформи);
- фінансову підтримку (стипендії, гранти).

Список використаних джерел:

1. Indicators and Descriptors for the Principles of the Social Dimension in the European Higher Education Area. Tirana: Bologna Follow-up Group. 2024. [BFUG BE VA 88 9 5 2 WG SD Indicators and Descriptors.pdf](#). 23 p.
2. Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in the EHEA. [Rome Ministerial Communique Annex II.pdf](#)
3. Rome Ministerial Communique. [BFUG Final Draft Rome Communique-link.pdf](#)

4. The European Higher Education Area in 2024: Bologna Process Implementation Report. Chapter 4: Social Dimension. [The European Higher Education Area in 2024: Bologna Process Implementation Report](#)
5. [Tirana Ministerial Communiqué](#). https://erasmusplus.org.ua/wp-content/uploads/2024/05/tiranacommunique_ehea_neo_here_en_ua.pdf
6. A. Kottmann, J.J. Vossensteyn, R. Kolster, A. Veidemane, Zs. Blasko, F. Biagi, M. Sánchez-Barrioluengo, Social Inclusion Policies in Higher Education: Evidence from the EU. Overview of major widening participation policies applied in the EU 28, EUR 29801 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2019, ISBN 978-92-76-08845-5, doi:10.2760/944713, JRC117257.

О.Ю. Оржель

Спільне фінансування

Спільне фінансування (Co-funding / Cost-sharing) – багаторівневий механізм розподілу фінансового навантаження між різними суб'єктами (державою, приватним сектором, міжнародними донорами та самими здобувачами), спрямований на забезпечення стабільності та доступності освітнього процесу.

Як стратегічний підхід до фінансового забезпечення освітніх послуг та соціальних програм, спільне фінансування передбачає перехід закладу вищої освіти від моделі монофінансування (де за все відповідає держава або лише студент) до моделі розподіленої відповідальності. Це дозволяє ЗВО створювати проекти, масштаб яких перевищує можливості одного окремого бюджету.

Основні виміри спільного фінансування для ЗВО:

1. Державно-приватне партнерство:

Держава забезпечує базові соціальні гарантії (соціальні стипендії, гранти для студентів), а приватний сектор (роботодавці, меценати) фінансує цільову підготовку фахівців або створює іменні фонди для вразливих груп.

2. Міжнародно-інституційне співробітництво:

Поєднання ресурсів міжнародних грантів із внутрішніми ресурсами ЗВО (дохід від платних послуг, ендавмент-фонди).

3. Соціально-інвестиційне партнерство:

Солідарна участь держави (через систему грантів або формульного фінансування) та інших суб'єктів (кредитних установ, фондів), що дозволяє диверсифікувати джерела оплати навчання чи проживання та забезпечити фінансову стійкість студента.

Впровадження моделі спільного фінансування у ЗВО дозволяє диверсифікувати надходження, реалізувати принцип адресної спрямованості соціальної підтримки та сформуванню фундаменту для фінансової стійкості.

Список використаних джерел:

1. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>
2. Bennetot Pruvot, E., Estermann, T., Popkhadze, N. (2025). *Financially sustainable universities. State of play and strategies for future resilience*. European University Association. <https://www.eua.eu/publications/briefings/financially-sustainable-universities-state-of-play-and-strategies-for-future-resilience.html>

3. Tavares, O., Sá, C., Sin, C., Amaral, A. (2022). Equity Policies In Global Higher Education: Reducing Inequality and Increasing Participation and Attainment. DOI:[10.1007/978-3-030-69691-7](https://doi.org/10.1007/978-3-030-69691-7)

Н.М. Шофолова

Студентські групи, що потребують особливої уваги

Студентські групи, що потребують особливої уваги – у документах ЄПВО, що стосуються соціального виміру, вживаються три ключові терміни для позначення студентських груп, які потребують особливої уваги: **недостатньо представлені студенти (Underrepresented Students)**, соціально незахищені студенти (**Disadvantaged Students**), вразливі групи студентів (**Vulnerable Groups of Students**).

1. Недостатньо представлені студенти – це студенти, чия присутність у системі вищої освіти є нижчою за їхню частку в суспільстві. Це можуть бути вихідці з малозабезпечених сімей, представники національних меншин, особи з інвалідністю. Акцент на статистичному дисбалансі та необхідності розширення доступу.
2. Соціально незахищені студенти – це студенти, які стикаються з соціально-економічними труднощами чи культурними бар'єрами, що ускладнюють навчання. Йдеться про молодь із сільських територій, дітей мігрантів або біженців, студентів з низьким рівнем підготовки. Акцент: на структурних перешкодах і нерівності можливостей.
3. Вразливі групи студентів – ці студенти перебувають у стані підвищеного ризику соціальної чи академічної маргіналізації. Сюди відносять студентів з досвідом війни, сиріт, осіб з психосоціальними проблемами. Акцент: на потребі захисту, підтримки та створення безпечного освітнього середовища.

Використання цих термінів у ЄПВО підкреслює багатовимірність соціального виміру вищої освіти та відображає наміри зробити вищу освіту доступною, справедливою та безпечною для всіх. Вони допомагають: формувати інклюзивні стратегії доступу; розробляти механізми підтримки студентів; забезпечувати рівність і соціальну справедливість у навчанні. Усі три категорії відображають різні аспекти соціальної нерівності у вищій освіті. Разом вони формують концептуальну основу для політики ЄПВО, спрямованої на інклюзивність, рівність і підтримку студентів у різних життєвих ситуаціях.

Список використаних джерел:

1. London Communiqué.
https://ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2007_London_Communique_Englis_h_588697.pdf
2. Rome Ministerial Communiqué. Annex II: Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in the EHEA. Rome, 2020. 11 p. URL: https://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique_Annex_II.pdf
3. Rome Ministerial Communiqué. [BFUG_Final_Draft_Rome_Communique-link.pdf](https://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique_Annex_II.pdf)
4. Tirana Communiqué.
https://erasmusplus.org.ua/wp-content/uploads/2024/05/tiranacommunique_ehea_neo_here_en_ua.pdf
5. The European Higher Education Area in 2024: Bologna Process Process Implementation Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2024. 250 p. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/54542f20-1986-11ef-a251-01aa75ed71a1/language-en>
6. Claeys-Kulik A., Stöber H. Diversity, Equity and Inclusion in European Higher Education Institutions: Results from the EUA Survey. Brussels : European University Association, 2019. 44 p.

7. Оржель, О. Ю., & Отич, О. М. (2024). Соціальний вимір ЄПВО як стратегія посилення інклюзивності вищої освіти. *Імідж сучасного педагога*, (2(215)), 79–87. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-79-87](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)-79-87)

О.Ю. Оржель

Універсальний дизайн

Універсальний дизайн (Universal Design, UD) – це концепція проектування середовища, продуктів і послуг, яка забезпечує їхню доступність та зручність для максимально широкого кола людей без потреби у спеціальній адаптації чи модифікації. Термін уперше був сформульований у 1980-х роках американським архітектором Ronald Mace², який наголошував, що дизайн має бути інклюзивним від початку, а не додатково пристосованим.

Основна ідея універсального дизайну полягає у створенні рішень, що враховують різноманітність людських можливостей — фізичних, сенсорних, когнітивних, соціальних. Це означає, що середовище, технології та освітні ресурси повинні бути придатними для використання людьми різного віку, з різним рівнем здоров'я та життєвим досвідом.

Концепція спирається на сім принципів, розроблених The Centre for Excellence in Universal Design³:

1. Справедливе використання: дизайн є корисним і ринково привабливим для людей з різними можливостями.
2. Гнучкість у використанні: дизайн враховує широкий діапазон індивідуальних уподобань і здібностей.
3. Простота та інтуїтивність: дизайн є легким для розуміння і користування, незалежно від досвіду, знань, мовних навичок чи рівня концентрації користувача.
4. Сприйнятна інформація: дизайн ефективно передає необхідну інформацію незалежно від сенсорних можливостей користувача чи умов навколишнього середовища.
5. Толерантність до помилок: дизайн мінімізує ризики та негативні наслідки випадкових або ненавмисних дій.
6. Мінімальні фізичні зусилля: дизайн може використовуватися ефективно та комфортно з мінімальними затратами енергії.
7. Розмір і простір для доступу та використання: дизайн зручний незалежно від розміру тіла, постави чи мобільності користувача.

Універсальний дизайн охоплює кілька ключових сфер:

- фізичний простір — архітектура та інфраструктура, що враховують потреби всіх користувачів (пандуси, широкі дверні прорізи, зрозуміла навігація);
- цифрове середовище — вебсайти, мобільні додатки та інформаційні системи, які відповідають міжнародним стандартам доступності (наприклад, WCAG⁴);
- освіта — методики та навчальні матеріали, що забезпечують рівний доступ до знань, включно з адаптованими форматами та інклюзивними програмами;
- соціальні послуги — організація сервісів і комунікацій так, щоб вони були зрозумілими та доступними для всіх груп населення.

² Mace, R. *The Principles of Universal Design*. Raleigh: Center for Universal Design, North Carolina State University, 1997.

³ *The Principles of Universal Design*. [Centre for Excellence in Universal Design - Centre for Excellence in Universal Design](#)

⁴ Web Content Accessibility Guidelines (WCAG, W3C) — міжнародний стандарт цифрової доступності, який є практичним втіленням UD у сфері інформаційних технологій.

Універсальний дизайн тісно пов'язаний із принципами прав людини та соціальної інклюзії. Він сприяє формуванню суспільства, де кожна людина може реалізувати свій потенціал без бар'єрів. У сучасному контексті, зокрема для України, універсальний дизайн є важливим інструментом післявоєнного відновлення, інтеграції до європейського простору та впровадження політик рівності.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про права осіб з інвалідністю: Прийнята Генер. Асамблеєю ООН 13 груд. 2006 р. ; ратиф. Законом України від 16 груд. 2009 р. № 1767-VI. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
2. Про затвердження принципів, критеріїв і меж розумного пристосування та універсального дизайну. Постанова Кабінету Міністрів № 1673 від 17 грудня 2025 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1673-2025-%D0%BF#Text>
3. European Commission. Union of Equality: Strategy for the Rights of Persons with Disabilities 2021–2030. Brussels: European Union, 2021
4. Про схвалення Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року: Розпорядження від 14 квітня 2021 р. № 366-р. Київ: КМУ, 2021. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>
5. Ініціатива «Без бар'єрів». Офіційний портал. Київ: Офіс першої леді України, 2021
6. World Wide Web Consortium (W3C). <https://www.w3.org/>

О.Ю. Оржель

Універсальний дизайн для навчання

Універсальний дизайн для навчання (Universal Design for Learning, UDL) – науково обґрунтована освітня рамка (framework), спрямована на створення гнучкого освітнього середовища, яке враховує індивідуальні відмінності здобувачів освіти. Концепція базується на дослідженнях у галузі нейронаук та когнітивної психології, стверджуючи, що не існує «середнього» учня, а розмаїття способів сприйняття інформації є природною нормою. Метою UDL є усунення бар'єрів у навчанні ще на етапі проектування освітньої програми, а не через подальшу адаптацію для окремих осіб.

Три фундаментальні принципи універсального дизайну для навчання:

1. Множинні засоби представлення (Representation) передбачає надання навчального контенту в різних форматах (текст, аудіо, відео, інфографіка, мова жестів). Це забезпечує доступ до знань для осіб із порушеннями зору, слуху або дислексією, а також допомагає кращому засвоєнню матеріалу всіма учнями.

2. Множинні засоби дії та вираження (Action & Expression) надають студентам можливості продемонструвати знання у різні способи (письмова робота, усна презентація, створення відеопроєкту, тестування). Це сприяє розвитку виконавчих функцій та стратегічного мислення.

3. Множинні засоби залучення (Engagement) стимулюють інтерес та мотивацію через врахування особистих інтересів учнів, створення безпечного психологічного клімату та пропозицію завдань різного рівня складності.

Впровадження UDL є ключовим інструментом забезпечення інклюзії та соціального виміру освіти, що дозволяє закладам освіти створювати безбар'єрне середовище, де кожен має рівні шанси на успіх.

Список використаних джерел:

1. Universal Design for Learning Guidelines version 2.2 / CAST. 2018. URL: <http://udlguidelines.cast.org> (дата звернення: 28.03.2026).
2. Meyer A., Rose D. H., Gordon D. Universal design for learning: Theory and Practice. Wakefield, MA : CAST Professional Publishing, 2014. 216 p. <https://www.cast.org/books-media/universal-design-for-learning-meyer-rose-gordon/>
3. A Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education. Paris : UNESCO, 2017. 46 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000248254> (дата звернення: 28.03.2026).
4. Ковальчук Г. О. Дидактичні засади підвищення інклюзивності вищої освіти. *Дорожня карта підвищення інклюзивності вищої освіти України під час повоєнного відновлення* / О. Ю. Оржель, Г. О. Ковальчук, О. М. Петроє, С. А. Цимбалюк, Н. М. Шофолова ; за заг. наук. ред. О. Ю. Оржель. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2025. С. 46–55.

О.Ю. Оржель

Фінансова грамотність

Фінансова грамотність (Financial Literacy) – це поєднання обізнаності, знань, навичок, ставлення та поведінки, необхідних для прийняття зважених фінансових рішень і, зрештою, для досягнення індивідуального фінансового добробуту (OECD, 2020).

У середовищі ЗВО це означає здатність суб'єктів освітнього процесу (студентів, викладачів, адміністрації) ефективно управляти бюджетами, оцінювати ризики кредитних зобов'язань, розуміти механізми інвестування в людський капітал та користуватися інструментами фінансової підтримки.

Фінансова грамотність — це не лише індивідуальна навичка, а й інструмент державної політики, що зменшує нерівність, запорука фінансової стійкості та фінансового добробуту населення.

Без належного рівня фінансової грамотності соціальна інклюзія в ЗВО залишається лише формальною декларацією прав, оскільки реальна можливість скористатися цими правами вимагає вміння оперувати фінансовими ресурсами. Фінансова грамотність відіграє роль каталізатора в процесі соціальної інклюзії:

- Зниження бар'єрів доступу: Студенти з вразливих груп (ВПО, діти-сироти, ветерани), володіючи фінансовою грамотністю, краще орієнтуються в системі грантів, стипендій та пільгового кредитування. Це дозволяє їм обрати шлях навчання, який раніше здавався фінансово недосяжним.
- Запобігання «академічному відсіву»: Фінансова нестабільність — одна з головних причин припинення навчання. Навички бюджетування та управління боргами допомагають студентам підтримувати життєдіяльність протягом усього періоду навчання, зменшуючи стрес та ризик кинути університет через брак коштів.
- Економічна адаптація та соціалізація: Для інклюзивних груп фінансова освіта також є інструментом інтеграції в громаду. Університет може впроваджувати курси фінансової грамотності як для студентів так і для інших категорій громадян в рамках третьої місії.
- Прозорість, довіра, фінансова культура: Впровадження університетом програм фінансової грамотності та надання фінансових консультацій у партнерстві з фінансовими інституціями сприяє підвищенню довіри також до його фінансової політики та підтримці соціально незахищених груп населення та формуванню фінансової культури населення.

Список використаних джерел:

1. Національний банк України. (2024). *Стратегія фінансової грамотності до 2030 року*. <https://talan.bank.gov.ua/fingramotnist#strategiya>
2. OECD (2020), OECD Council Recommendation on Financial Literacy, <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0461>
3. Hidalgo-Mayorga, M. A., Puente-Riofrio, M. I., Pérez-Salas, F. P., Guerrero-Arrieta, K. G., & López-Naranjo, A. L. (2025). Financial literacy as a tool for social inclusion and reduction of inequalities: A systematic review. *Social Sciences*, 14(11), 658. <https://doi.org/10.3390/socsci14110658>

Н.М. Шофолова

Фінансова інклюзія у сфері вищої освіти

Фінансова інклюзія у сфері вищої освіти (*Financial Inclusion in Higher Education*) – комплекс інформаційних, просвітницьких та допоміжних послуг щодо доступу та використання фінансових ресурсів, продуктів та послуг фінансового ринку з метою підвищення рівня фінансового благополуччя студентів, персоналу, громади, що надаються з особливою увагою до вразливих груп суспільства з урахуванням інноваційних підходів та потенціалу ЗВО.

Для університетів України актуальними є розроблення стратегій фінансової інклюзії, вироблення політик, спрямованих на підвищення інклюзивності, та створення центрів фінансової інклюзії або надання послуг, що включають наступні напрями:

- 1) Підтримка фінансового стану студентів: створення власних фондів фінансової підтримки вразливих груп студентів.
- 2) Допомога пошуку можливостей на стипендій, грантів, оформлення податкових знижок, отримання допомоги від держави, міжнародних організацій та інших можливостей фінансової підтримки, з урахуванням додаткових можливостей для ветеранів, внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих груп.
- 3) Консультації щодо послуг фінансового ринку: кредитування, можливості інвестування, ін.
- 4) Навчання та консультації щодо безпеки та цифрової грамотності.

Для розвитку фінансової інклюзії у вищій освіті важливими компонентами є:

- студентське лідерство: студентські ініціативи та молодіжні спільноти є найбільш ефективними провідниками змін, оскільки вони адаптують складні фінансові концепції до реальних потреб ровесників, перетворюючи навчання на зрозумілий і цікавий досвід;
- партнерство з фінансовим сектором: співпраця з банками та страховими компаніями виводить інклюзію за межі теорії, забезпечуючи кампуси реальними фінансовими продуктами, сучасною інфраструктурою та експертною підтримкою;
- міждисциплінарні дослідження, співпраця з бізнесом та іншими університетами: міждисциплінарні дослідження дозволяють враховувати психологічні, соціальні та технічні аспекти доступу до грошей, співпраця з бізнесом сприяє впровадженню інновацій, обмін досвідом між університетами надає можливість враховувати особливості різних громад, регіонів та суспільства в цілому.

Список використаних джерел:

1. Соціальна інклюзія у сфері вищої освіти: теоретико-концептуальні засади, цільові групи, виміри та індикатори: монографія / О. Оржель, М. Бойченко, О. Петроє, С. Цимбалюк, Н.

Шофолова; за ред. О. Оржель. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2024. 122 с. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-46-5-2024>

2. Національний банк України. (2021). Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні. https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf
3. Tulcanaza-Prieto, A. B., & Villalva-Montero, M. (2025). Exploring financial literacy in higher education with the help of FinTech: A bibliometric analysis. *Journal of Risk and Financial Management*, 4(1), 43. DOI: [10.3390/fintech4010004](https://doi.org/10.3390/fintech4010004)

Н.М. Шофолова

Фінансова стійкість університету

Фінансова стійкість університету (University Financial Sustainability) – здатність закладу вищої освіти (ЗВО) генерувати достатні доходи для покриття своїх операційних витрат, виконання стратегічних завдань (освітніх, дослідницьких, соціальних) та забезпечення розвитку в довгостроковій перспективі, незалежно від зовнішніх економічних коливань.

У сучасному академічному середовищі фінансова стійкість розглядається не лише як відсутність боргу, а як комплексний механізм управління ресурсами:

- Диверсифікація джерел фінансування: Мінімізація залежності від одного джерела (наприклад, лише державного бюджету або лише плати за навчання). Успішні університети поєднують бюджетні асигнування, кошти від контрактного навчання, грантову підтримку, доходи від комерціалізації інтелектуальної власності та благодійні надходження.
- Оптимізація витрат та ефективність: Здатність університету гнучко адаптувати структуру витрат, впроваджуючи сучасні системи управлінського обліку та контролінгу. Це передбачає перехід до бюджетування, орієнтованого на результат (Performance-based budgeting).
- Інвестиційна привабливість та капіталізація: Здатність залучати інвестиції в інфраструктуру та людський капітал. Стійкий університет розглядає свої активи не як тягар, а як інструменти для генерації додаткової вартості.
- Ризик-менеджмент: Наявність чітких стратегій протидії зовнішнім шокам (економічні кризи, зміни демографічної ситуації, воєнні загрози). Створення резервних фондів (ендаументів) є ключовим елементом фінансової безпеки.
- Соціальна відповідальність як фінансовий фактор: Інтеграція Третьої місії університету дозволяє будувати стійкі партнерства з бізнесом та громадами, що відкриває додаткові можливості для фандрайзингу та спільних проєктів.

Для аналізу фінансової стійкості університету зазвичай використовують три групи показників:

- 1) Ліквідність – здатність вчасно виконувати поточні фінансові зобов'язання.
- 2) Автономність(незалежність) – частка власних доходів у загальному бюджеті університету.
- 3) Ефективність активів – віддача від використання інфраструктури та наукового потенціалу.

Список використаних джерел:

1. OECD. (2025). *The financial sustainability of higher education*. OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/the-financial-sustainability-of-higher-education_f544ccfe-en.html
2. Bennetot Pruvot, E., Estermann, T., Popkhadze, N. (2025). *Financially sustainable universities. State of play and strategies for future resilience*. European University Association. <https://www.eua.eu/publications/briefings/financially-sustainable-universities-state-of-play-and-strategies-for-future-resilience.html>

Н.М. Шофолова

Фінансова стійкість університетських об'єднань (альянсів)

Фінансова стійкість університетських об'єднань (альянсів) (Financial Sustainability of University Alliances) – це здатність мережі вищих навчальних закладів генерувати, акумулювати та ефективно розподіляти ресурси таким чином, щоб забезпечити виконання довгострокових спільних стратегічних цілей без залежності від короткострокових коливань зовнішнього грантового фінансування.

На відміну від окремого університету, стійкість альянсу базується на синергії ресурсів та розподіленій відповідальності.

Ключові компоненти моделі стійкості (Bennetot Pruvot, E., 2026)

1. Повне розуміння витрат (Full Cost Awareness)

Для того, щоб об'єднання було стійким, воно має чітко ідентифікувати не лише прямі проєктні витрати на проєкти, а й непрямі (Overhead):

- Витрати на центральний офіс управління альянсом.
- Вартість часу академічного персоналу, залученого до спільних програм.
- Інфраструктурні витрати (ІТ-платформи, спільні бібліотеки).

2. Диверсифікація джерел фінансування (Income Diversification)

Модель передбачає відхід від 100% залежності від одного джерела фінансування (наприклад, грантів ЄС). Стійкий альянс поєднує:

- Грошові внески партнерів: Регулярні членські внески університетів-учасників.
- In-kind contributions: Надання власних ресурсів (лабораторій, персоналу) без прямої оплати.
- Зовнішнє фінансування: Контракти з бізнесом на спільні дослідження, платні освітні курси (Micro-credentials).
- Операційна ефективність (Efficiency & Effectiveness)
- Оптимізація витрат через «ефект масштабу»:
- Спільні сервіси (Shared Services): Створення єдиної служби підтримки студентів або спільного центру трансферу технологій для всіх 5-10 університетів альянсу.
- Цифровізація: Використання єдиної хмарної інфраструктури замість підтримки окремих серверів у кожному закладі.

4. Стратегічне управління та лідерство (Governance & Leadership)

Фінансова стійкість неможлива без інтеграції альянсу в «тіло» кожного університету:

- Цілі альянсу мають бути прописані в індивідуальних стратегіях розвитку кожного ЗВО-учасника.
- Наявність механізму прийняття швидких фінансових рішень на рівні Ради ректорів альянсу.

Список використаних джерел:

1. Bennetot Pruvot, E., & Estermann, T. (2026). *Strategies for the financial sustainability of European Universities alliances*. European University Association. <https://eua.eu/publications/briefings/strategies-for-the-financial-sustainability-of-european-universities-alliances.html>

Н.М. Шофолова

Фінансовий вимір соціальної інклюзії у сфері вищої освіти

Фінансовий вимір соціальної інклюзії у сфері вищої освіти (*Financial Dimension of Social Inclusion in Higher Education*) – система фінансового забезпечення, спрямована на посилення соціальної інклюзії у вищій освіті за рахунок джерел міжнародного, національного та інституційного рівнів та процеси, проєкти, заходи, інші ініціативи ЗВО, що мають на меті досягнення фінансового благополуччя.

Основні елементи фінансового виміру соціальної інклюзії закладів вищої освіти:

- мета, заявлена у загальній стратегії інституційного розвитку ЗВО або у спеціальній стратегії (фінансовій, благополуччя, інклюзивності тощо) – посилення соціальної інклюзії;
- завдання – підвищення рівня фінансового благополуччя;
- вигодонабувачі: (бенефіціари) – студенти, персонал, громада;
- сфери діяльності ЗВО – освітня діяльність (включення проблематики фінансової грамотності, менеджменту у ступеневі програми, неформальні освітні програми), наукова діяльність (дослідження питань соціальної та фінансової інклюзії), третя місія (фінансове просвітництво, розширення пропозиції продуктів і послуг яких для громади, суспільства), університетське врядування та управління (вироблення політик, спрямованих на посилення фінансової інклюзії та благополуччя студентства та персоналу ЗВО);
- середовище - фізична безбар'єрність, освітня та наукова інфраструктура, інституційна культура;
- джерела фінансування - державний бюджет, міжнародні гранти, бізнес-партнерства, приватні фонди, інвестиційні проєкти;
- механізми – державне фінансування на підставі національного законодавства, участь у міжнародних наукових та освітніх проєктах у сфері соціальної інклюзії, формування інституційних фондів сприяння соціальній інклюзії за рахунок різних джерел фінансування, інституційні політики та інфраструктура;
- методи (інструменти) – пряма фінансова підтримка (гранти, стипендії, виплати); непрямі методи фінансової підтримки (пільги, знижки, гнучкі виплати); опосередковані методи підтримки (програми підтримки фізичного та ментального здоров'я); методи сприяння фінансовій інклюзії та фінансовій грамотності (інформаційні та сервісні послуги, просвітництво у сфері фінансів).

Список використаних джерел:

1. Соціальна інклюзія у сфері вищої освіти: теоретико-концептуальні засади, цільові групи, виміри та індикатори: монографія / О. Оржель, М. Бойченко, О. Петроє, С. Цимбалюк, Н. Шофолова; за ред. О. Оржель. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2024. 122 с. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-46-5-2024>

Н.М. Шофолова